

II.

Kemény igazgató úr szíves felszólításának, hogy eltérő nézeteimet ezen a helyen röviden közöljem, annál szívesebben teszek eleget, mert a német egységes iskoláról írt szerény értekezésemnek ismertetése engem nagy hálára kötelez és még ennek híján is örömöm telik abban, hogy közelebbi összeköttetésbe jussak egy férfúval, akit mi Németországban régóta becsülünk és akinek nem egy okulást köszönhetünk. Mi Németországban, sajnos, a magyar iskolaügyben nem vagyunk annyira járatosak, mint a nyugateurópai országok iskolaügyében. Tekintetünk eleddig a Nyugat felé irányult. Ennek a háborúnak eseményei ebben bizonyára változást fognak előidézni. Már eddig megtanultuk, hogy keleti szomszédainknál igen sokat találhatunk, ami saját iskolai viszonyaink továbbfejlesztéséhez hozzájárulhat. Ha a magyar viszonyokat jobban ismerném, azokat megjegyzéseimben figyelemre méltattam volna.

Ami az *átlépést* illeti *egyik iskolából a másikba*, Kemény úr fejtegetéseivel szemben az az álláspontom, hogy ebben a tekintetben *valamennyi iskolát egyenlő elbánásban kellene részesíteni*. Vagy minden iskola, tehát a népiskola (Grundschule) is, tanítványait oly távozási bizonyítvánnyal bocsátja el, mely a magasabb iskolanembe való belépésre jogosít, vagy pedig valamennyi iskolában meghonosítjuk ismét a Németországban régebben fennállt állapotot, amely szerint a tanulók a magasabb iskolanembe való átlépésnél felvételi vizsgálatot tartoznak tenni. Nem helyes, ha ebben a tekintetben a népiskolákkal másként bánunk, mint a többi tanintézetekkel. Ez a népiskolákra nézve olyan kivételes helyzetet teremt, amely csökkenti megbecsülését a lakosság részéről.

Ugyanígy gondolkodom a tandíjmentességről. Vagy *mindenütt tandíj*, vagy *mindenütt tandíjmentesség*. Minthogy pedig a tandíj kétségkívül megterhelés mindazon családok részére, amelyeknek küzdelme már amúgy is nehezebb, mint a nőtléneké, a gyermekteleneké és azoké, akiknek gyermekei már el vannak látva, minden amellettszól, hogy tandíjat nem kellene szedni. A műveltség egyike a leg-
elemibb szükségleteknek; nem kellene külön megadóztatni. A legokosabb megoldás mindenesetre az, hogy ezt a kiadást az egész lakosságra egyéb adóinak arányában osszák fel. S ezzel kapcsolatban az iskolák használata valamennyi megfelelően tehetséges gyermeknek joga legyen. Ha az iskolákat olyanok is akarják használni, akik nem eléggé tehetségesek, akkor csak a közjó alapelveinek felel meg, ha azok az egész költséget megtérítik, tehát nem csupán a tandíjat, mely némely államban (Délnémetországban, Magyarországon) csak kis töre-

déke a mai kiadásoknak, s még nálunk Északnémetországban is, ahol a tandíjak mindvégig igen magasak, az iskolai kiadások $\frac{2}{5}$ — $\frac{1}{2}$ részét sehol sem haladják meg.

Az «*Einheitsschule*» elnevezést nálunk is kifogásolják; de azt hiszem, nem joggal és nem eléggé megokoltan. Művem megjelenése után az ellenfél oldalán is elismerték, hogy nekem immár sikerült az egységes iskola fogalmát kielégítően megállapítani és az eddigi félremagyarázásokat kiküszöbölni. Hogy a kifejezés mire céloz, az amúgy is feltétlenül világos: semmiféle tagolás rang- és felekezeti különbségek szerint, ellenben tagolás oktatás- és nevelésügyi célok szerint. Az *Einheitsschule* kifejezés egyébként Németországban ma nincs másra lefoglalva; régibb jelentésében (egységes középiskola) ma már alig használják; erre a célra általában a «reformiskola» kifejezés járja. S még egy körülmény teszi ezt a kifejezést különösen ajánlatossá, t. i. az, hogy mi egységes tanítói kart kívánunk és mindenekelőtt az egész iskolaügynek egységes közigazgatását. Ez a német államokban mindig csak a legfelsőbb fokon van meg; a középső és alsó fokon a közigazgatást elvből elkülönítik, úgy hogy nálunk pl. a kerületi iskola-tanács (*Kreisschulrat*) csak a népiskolákat ellenőrzi, a középiskolákhoz ellenben semmi köze sincs.

Hogy a szövetséges államok iskolai viszonyainak különbözősége az iskola kérdésének egységes megoldását megnehezíti, az, sajnos, tény. De az eltérések még sem oly nagyok. Általában azt tapasztaljuk, hogy a legnagyobb államnak, Poroszországnak, példája, feltéve, hogy valódi haladást foglal magában, aránylag rövid időn belül hasonló intézkedéseket von maga után a többi német államok részéről. A középfokú oktatásügy szervezete ma már nagyjában egységes, jóllehet ennek itt is igen eltérő hagyományok álltak útját.¹ S szemmel láthatóan a népiskolai oktatásügy is nagyobb egységesség felé törekszik. Ha Poroszország az egységes iskolai követelések értelmében cselekvésre szánná el magát, akkor bizonyítva a többi német állam is csakhamar nagyjában ugyanarra az útra lépne.

Az egyes iskolafokok elnevezését nagyjában megfelelőnek tartom. A «*Grundschule*» kifejezés azt jelöli meg, amit eddig idegen

¹ E tekintetben a németek nincsenek egy nézetben, amit a következő adat is bizonyít. A «*Zschr. für die Reform der höh. Schulen*» f. é. márc. sz.-ban a középiskolaügy középeurópai szervezése érdekében cikket közöltem, amelyhez a szerkesztő, Dr. R. Eickhoff képviselő, a következő megjegyzést fűzte (3. l.): «Mi Németországban a középoktatásügy egységétől és egységességétől még távol vagyunk — és remélhetőleg — éppen nem kárára! — a jövőben is távol maradunk.» K. F.

szóval «Elementarschule»-nak mondtunk. A középiskola és felsőiskola (Mittelschule und Oberschule) kifejezések is könnyen elfogadhatók; előnyük, hogy nem utálnak külön az illető fokok tananyagára. Többen kifogásolták azonban a «Werkschule» elnevezést a népiskola két utolsó (7. és 8.) osztályára; helyette a jövőben a polgári iskola (Bürgerschule) kifejezést fogom használni.

Nem osztozhatom abban a felfogásban, hogy a «szabad érvényesülést minden rátermettnek» jelszóban egyúttal benne lenne az, hogy «szabad érvényesülést minden tehetség nélkülinek és képtelennek». Az államnak joga van megállapítania: milyen iskolákat akar szervezni a különböző képesítési fokok részére és mennyi legyen az egyes iskolanemekből, hogy kielégíthessék az állam művelődési szükségletét. Mi, mint szabad állam nevelői és polgárai, csak azt követelhetjük, hogy ezek az állam által fenntartott intézetek minden igazi képesség részére, tekintet nélkül rangra, vallásra stb., különbség nélkül nyitva álljanak. Azokba az iskolákba, amelyeket az állam fizet, csak a feltétlen képesség nyithatja meg az utat. Vajjon az apa suszter-e vagy báró, az az igazi iskolamesternek egészen mindegy; csupán azt kérdezheti, hogy az előtte ülő ifjú csemete milyen erőket hoz magával. S ha nem tudjuk elérni azt, hogy elvileg elutasítsunk *minden* igényt, amelyet társadalmi, politikai és egyéb tekintetből velünk szemben támasztanak, akkor a nép szellemi kincsének nem vagyunk leliismeretes képviselői és nem érdemljük meg azt a nagy megbecsülést, amelyet népüktől kívánunk. Mi a fiatalok elé csak azzal léphetünk: ha tehetségeid révén *vagy valami, lehetsz valamivé, akkor jöjj az iskolába; ha nem, úgy maradj künn.* Azokban az iskolákban, amelyeket mint magánintézeteket az érdekeltek saját költségükön tartanak fenn, másként áll a dolog.

Bizonyos, hogy a szegény tehetségesnek még később is nem egy akadályt kell legyőznie. De vajjon legnagyobb részben nincsenek-e máris legyőzve? Vajjon szellemi képzettség ma nem ér-e már fel nemesi születéssel és nagy vagyonnal? De még akkor is, ha a szegény tehetségnek még itt-ott akadályok állnak útját, ez nem bírhat arra, hogy az akadályokat az iskolában se távolítsuk el. Bizonyosak lehetünk abban, hogy ha sok szegény jelentkezik várományosként befolyásos helyen, akkor nem lesz lehetséges őket ugyanolyan makacsul elutasítani, mint ahogyan lehetséges ma egy-egy ilyen folyamodót. Többen könnyebben tudnak akaratauknak érvényt szerezni, mint kevesen. Így válthatjuk valóra Gerok költőnk szavait: Ha helyét mindenki derekasságának, állását eszének köszönheti, akkor iskolában és hazában minden rendben lesz.

Az iskolai és életbeli derekasságról szintén némileg másként

gondolkozom. Most ugyan gyakran írnak arról, hogy akárhány tanuló, aki az iskolában jó volt, később az életben középszerű lett; sőt odáig mennek, hogy ezt szabálynak állítják fel és megfordítva sok olyan tanulót emlegetnek, akik az iskolában nem sokat értek, de később mégis derék emberekké lettek. *Tudtommal emez állítások helyes voltát számbeli adatokkal még sehol sem bizonyították be.* Az én tapasztalásaim szerint azok, akik jó iskolában jók voltak, az életben is rendszerint derék emberekké lettek. Igaz, hogy akárhányan az iskolázás után az életben maguk csináltak magukból derék embert. A jó iskola megköveteli mindazt, amit később az élet megkövetel: egyszerűbb formákban, kicsinyítve, kissé enyhébb eszközökkel stb. Világos, hogy merőben kérődzőiskolák a jó emlékezéssel megáldott, de egyébként semmire se alkalmas gyermeket felmagasztalhatják, de ezzel éppen nem biztosítják életbeli rátermettségét. Az élet változatosságát az iskola nem érheti el. Bizonyos különleges tehetségek, hál' Istennek, rossz iskolai eredmények ellenére is mindig érvényesülni fognak az életben. De az iskolát mai uralkodó állásától meg kellene fosztani, ha valóban bizonyulna az a szemrehányás, hogy az iskolai rátermettség általában nem mértékadó az életbeli rátermettségre. Én tehát mindenekelőtt ennek az állításnak igazolására várok; ezzel mindmáig dr. Eulenburg lipcei tanár is adós maradt, aki több ízben nyilatkozott az imént jelzett értelemben.¹

Valamennyi iskolánem tanítóinak képzéséről, állásáról, díjazásáról részletesen mondtam el véleményemet «Grundzüge der deutschen Schulgesetzgebung» c. könyvemben (Leipzig, Voigtländer).² Röviden azt kívántam, hogy minden tanító valamely középiskolát végezzen el, azután egy kb. három éves pedagógiai tanfolyamot; ekkor megkapja a tanítói bizonyítványt, mely tanításra képesíti az alsófokú népiskolában (Grundschule). Azoknak a tanítóknak, akik polgári és középiskolákban akarnak tanítani, azonkívül tudományos főiskolai tanulmányokat kell végezniök és megfelelő vizsgálatot kiállaniok. Ez indítványok megokolása és részletes tárgyalása említett könyvemben olvasható.

Teljesen hozzájárulok ahhoz a megjegyzéshez, hogy az egységes iskola kérdése nem csupán német iskolai kérdés. Valamennyi erkölcsileg fejlett és művelt népnek ugyanezen az úton kell majd haladnia és az ő saját neveléstudományi vezetőinek és előkészítő munkásainak feladata, hogy ezt az utat világosan kijelöljék és az akadályokat eltávolítsák. Ma mindent szétrombló háború tölti be a világot. Ma

¹ Dr. F. Eulenburg legutóbb a Berliner Tageblatt 451. (szept.) sz.-ban fejtegette nézeteit. Erre válaszol J. Tews ugyanannak a lapnak 464. (szept. 9.) sz.-ban «In der Schule gut — im Leben mittelmässig» c. cikkében. K. F.

² Ism. M. P. 1914: 171. l. A szerk.

magyarok és németek fegyvertársakként véres munkában állnak többszörösen nagyobb tömegű ellenséggel szemben. De el fog jönni a nap, amikor ismét egészen a béke munkájának szentelhetjük magunkat. Akkor bizonyára az *egységes iskola* nem *egy* államban, hanem *sok államban fog valóra válni* s ezzel minden gyermeknek biztosítani fogja osztályrészét népének szellemi kincséből. Az egységes iskola ezt nem csak *akarja*, hanem *tudja* is valósítani és ezért jönni fog.

(Berlin.) J. Tevs.

IRODALOM.

Bartók György: Háború, közmivelődés, nemzetnevelés. Kolozsvár, 1916, a szerző sajátja, 90 l. Ára 3 kor.

A háború első hónapjaiban, mikor mindenkit elfogott az igazságtalanság, az emberek ösztönszerűen a háború magyarázatát keresték, hogy a lélek ős okkereső ösztönének engedelmessé válva, próbálják fölfogni az eseményeket. Azután következett a háború igazolása, mellyel a háborúért való felelősséget akartuk másra hárítani és itt kitűnt, hogy a háború elkerülhetetlen, egyetemes életnyilvánulás; végre gondolunk a háború következményeire, hatásaira, azokra az állapotokra, melyeket majd teremtenünk kell. Így haladt át a háborúról való gondolkodásunk egészen praktikus, gyakorlati mezőkre, s így látjuk napról-napra világosabban azokat a feladatokat, melyek a háború után reánk várnak. Mindenki látja, hogy amilyen természetes a gondolkodásnak e praktikus irányba való tololódása, épen olyan fontos, hogy minél jobban igyekezzünk megállapítani a háború gyakorlati hatásait és tanulságait közéletünk minden mezejére. Bartók György könyve tudományos alapozással akarja tisztába hozni e kérdéseket. Megállapítja, hogy a háború nem más, mint egy nemzet önállóságának erőszakos föntartása és megvédelmzése más nemzetek fenyegető föllépésével szemben. Ebből a magyarázathból lehet megérteni, hogy csak a védekező háború jogos, hogy a gazdasági háború ép oly jogosult, mint a létért való szabadságharc, ha az a nemzeti önállóság eszközeit védi, s végre, hogy a háborúban az állami utilizmus elve szükségképpen kiemelkedik. Így teremt a háború értékek pusztulása árán értékeket. Itt keresendő a háború hatása az erkölcsiségre, a kulturára. A háború kitűnteti az értékeket, megtanít megbecsülni a jót és megvetni a rosszat, rámutatott a mi kulturánk súlyedtségére, egyben arra, hogy az igazi kultúra eszményi, vagyis önértékeket előmozdító, az erkölcsnek társadalmi síkban megvalósuló tevékenysége; tehát